

Јелена Х. ЈОВАНОВИЋ*

АНАХРОНИ ГЕСТ ЈЕДНОГ КОНЗЕРВАТИВЦА?

(Зашто је Стерија своје *Даворје* штампао црквенословенском ћирилицом и предвуковским правописом?)

Айспиракѝ: Одлука Јована Стерије Поповића да своје *Даворје* 1854. године штампа старом црквеном ћирилицом и предвуковским правописом у нашој књижевној историји тумачи се углавном као анахрон гест песника који је у спору око питања избора књижевног језика и писма на прелому XIX века остао у табору „поражених“. У раду се, упоредним читањем два текста (*Је ли нужно уиошредљавати аздуку грађанску у српскоме књижесѝву и О српској аздуки*), настоји показати да је Стеријина коначна одлука о руку у које ће оденути своје песме резултат његових поетичких ставова, а уједно и најексплицитнији облик аутореференцијалности у његовој песничкој збирци, те да је читаво *Даворје* резултат једне зреле песничке самосвести.

Кључне речи: Стерија, *Даворје*, предговор, ортографија, диглосија, ћирилица, традиција, континуитет, аутореференцијалност.

Како по старом добром правилу историју увек пишу победници, те чињенице није поштеђена ни наша традиционална историографија. Књижевни историчари, лингвисти, социолози културе и други посленици на пољу хуманистичких наука у аманет су нам, осим научно још увек недовољно истраженог периода вишедеценијске полемике о књижевном језику Срба, оставили и низ устаљених и стереотипних термина попут „рат“, „битка“, па и „победа“, који су као део преовлађујуће реторике тог времена постали и основа за изградњу једне научне догме¹. Пребрзо означавајући 1847. годину као годину победе Вукових начела,

* Лектор, Instytut Filologii Słowiańskiej, Poznań, Polska, jelenabuk75@gmail.com

1 Уп. Јовановић, Мирослав: *Језик и друшћивена историја*, Стубови културе, Београд, 2002.

они су све оне који се нису јавно декларисали за његову реформу олако отписали и преселили у табор „побеђених“, учврстивши тако поменуте стереотипе. Патица на црно-белим фотографијама још се и данас постојано држи.

У тај табор доспело је одмах по свом објављивању и Стеријино *Даворје* које је његов аутор седам година након сада већ митске 1847. штампао црквенословенском ћирилицом и предвуковским правописом. Испевано у несагласју са преовлађујућим букачким гласом националног романтизма, *Даворје* је брзо доживело негативну критику, а Стеријин чин облачења властитих стихова у старе ризе био је протумачен као књижевно и свако друго назадњаштво.

Замерку на рачун црквене ћирилице први је на крају свог Отвореног писма изрекао Јован Ристић², да би је већ Љубомир Стојановић употребио као аргумент у документовању Стеријиног реакционарства³. Али ни новији истраживачи нису се много уносили у разлоге због којих је Стерија своју збирку песама штампао црквеном ћирилицом. Милорад Павић био је склон да у таквом Стеријином опредељењу препозна одјеке античких поетичких начела која су поред диглосије (употребе две изражајне варијанте језика) подразумевали и употребу две варијанте писма, као што је то при објављивању својих песама учинио Лукијан Мушицки⁴. Књижевнокритичком ауторитету Милорада Павића није се успротивио ни Саша Радојчић који је у Стеријиној одлуци да *Даворје* штампа црквеним писмом пошао од претпоставке да је Павић у праву или да се, пак, радило о приватним разлозима полемички настројеног Стерије⁵. А Јован Стерија Поповић је, слутећи овакав (или сличан) исход и не рачунајући на готовост читалачке публике да отворено и безрезервно прихвати и разуме сваки његов потез, своју књигу песама опскрбио предговором. Текст *О српској азбуци* који се нашао на уводним страницама *Даворја* имао је задатак да ипак осигура његову ваљану рецепцију. На жалост, чини се да је предговор *Даворја* до данашњих дана углавном био узгредно читан⁶.

2 Радојчић, Саша: *Нишија и њах*, Завод за уџбенике, Београд, 2006, стр. 26.

3 Исто, стр. 47.

4 Уп. Павић, Милорад: *Класицизам*, Београд, 1991, стр. 108-109.

5 Радојчић, Саша: *Нишија и њах*, Завод за уџбенике, Београд, 2006, стр. 27.

6 Изузетак чине једино Миращ Кићовић са својом студијом „Стерија и Вук Караџић“ (*Књига о Стерији*, СКЗ, Београд, 1956, стр. 297-351), а поводом минулог Стеријиног јубилеја и Предраг Пипер са текстом „Погледи Јована Стерије Поповића на српски језик у свом и у нашем времену“ (*Јован Стерија Поповић 1806-1856-2006*, прир. Симовић, Љубомир, САНУ, Научни скупови, СХVII, Одељење језика и књижевности, 17, Београд, 2007, стр. 433-450). Обојица део свог огледа посвећују предговору, али чини се да је највише слуха за Стеријине поетичке намере и опредељење да *Даворје* буде штампано старом црквеном ћирилицом показао Мирон Флашар (*Студије о Стерији*, СКЗ, Београд, 1988, стр. 496): „Имао је Стерија на уму **више од формалног противљења** Вуковим начелима када је – **изазовно**, а пуних седам година после бечког издања Песама Бранка Радичевића – штампао *Даворје* старим црквеним писменима; и када је за ту књигу састављао песме

Стеријин предговор *О српској азбуки* био је, с једне стране, покушај придобијања читаоца, а с друге стране, експлицитно изјашњавање о сопственим ставовима о питању књижевног језика и писма Срба, те као такав није био у потпуности нов читалачкој публици. Како је аутоцитатом назначио у уводном делу предговора, већина његових ставова била је већ позната ширим круговима захваљујући његовом ангажовању у Друштву српске словесности. Он није текст објављен у Гласнику Друштва у *Даворје* пренео доследно, већ се њиме послужио, још једном, подреживши га циљу који је био заједнички за читаву збирку. Стога се као обавеза намеће упоредно читање управо ова два текста: *Је ли нужно ујошредљавајџи азбуку грађанску у српскоме књижесџиву*⁷ и *О српској азбуки*⁸.

У првом тексту објављеном у III Гласнику Друштва српске словесности 1851. године Стерија је пошао од, у то време, устаљеног и поједностављеног схватања да је творац ћирилице Ћирило Солунски и да је она од свог настанка остала углавном једнообразно и неизмењено писмо свих Словена⁹, па се због тога изјаснио против грађанске ћирилице настојећи да је представи као лоше и компромисно решење Петра Великог чија је жеља била да истовремено, и приближи свој народ Европи, и сачува његове корене, не дирајући у црквене књиге. Наглашавајући разлику између писма које је за Словене сачинио Ћирило (да би за потребе ширења хришћанства, увођењем новог писма, увео и нов литургијски језик) и грађанске

проткане славенизмима. // Многи редови у књизи говоре о паду старе, средњевековне величине српског народа, некада сјајно потврђене на сваком пољу: бојном и државотворном, градитељском и списатељском. У Стеријиној косовској тужбалици читамо стихове о варварском уништавању српских задужбина; а Душанов Законик, цароставник архиепископа Данила и дела српских летописаца – њихови умољчани, оштећени, а и занавек затурени рукописи – узети су као знамење страдања Српства и назадовања српске просвете, за чију се обнову залаже с поносом Стеријина песма, суморна у неизвесној нади. // Стихови овакве садржине указују на обухватније, културно-историјске, и на дубље, емотивне разлоге са којих се песник, и то управо у овој позној збирци, вратио црквеним писменима; оним која као да су **спољашњи знак за националну садржину и поруку његове књиге песама**; – писменима за која он, у предговору, каже да су 'рођена наша, образ свеславенства носећа азбука' [подвукао Ј.Ј.]

- 7 Поповић, Јован Стерија: „Је ли нужно употребљавати азбуку грађанску у српскоме књижеству“, у: *Кријџике, џолекџе, џисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 131-140.
- 8 Поповић, Јован Стерија: „О српској азбуки“, у: *Даворје*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 1993, стр. 7-11.
- 9 Историјски, палеографски и језички подаци сведоче да је настанак глаголице претходио настанку ћирилице, те научне претпоставке иду у прилог тезе да је Ћирило сачинио само глаголицу док је састављач ћирилице морао бити неко од ученика Браће Просветитеља. Уп. Ђорђић, Петар: *Историја српске ћирилице*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.

ћирилице коју је за потребе приближавања напредној Европи увео Петар Велики, Стерија је покушавао да скрене пажњу на могуће последице које би Срби могли искусити угледајући се на своје вековне заштитнике.

Говорећи о томе како је азбука одећа језика и истичући да је важно да она буде прво „удесна и угодна“, па тек онда „лепа и за очи пријатна“, Стерија је аргументовано бранио став да грађанска ћирилица само уноси забуну у постојећу ортографску и језичку ситуацију, а да при том настале проблеме не решава, него само умножава. Поједина слова грађанске ћирилице добила су облик латиничних писмена, а графички су означавале сасвим друге фонеме, док су она слова која су најмање испуњавала естетске тежње руског владара, и оних који су се за њим повели, остала неизмењена јер нису имала адекватну замену у латинском писму. Он је питање писма посматрао са становишта националних интереса и као такво, означио га је једним од најсветијих питања указавши истовремено како се према истом проблему односе други европски народи. У очувању старог црквеног ћириличног писма видео је Стерија, наводећи уз то и примере Немаца и Грка, залог за преко потребно очување националног идентитета¹⁰, а недефинисано питање употребе писма код Румуна навео је као пример којег би и Срби морали да се чувају.

Покушавајући да одбрани своје идеје, Стерија је заступао схватање да лепо може бити само оно што је корисно, истичући да „што мање азбука причињава труда ономе који ју учи или чита, што је постојанија, разговетнија, општепозната и једнообразна, толико је боља и пријатнија, толико више има препоруке за себе.“¹¹ Из тог настојања да писмо којим се печатају српске књиге мора да буде једнообразно може се назрети да је у страственом и често некоректном сучељавању ставова која се на српској књижевној сцени одвијала око ортографије Стерија препознавао оне клице раздора и оне историјске грешке чије је последице плаћао српски народ. Или, боље речено, био је свестан да је питање нормирања писма и језика, у време све снажнијег буђења националне свести, имало знатно већу тежину него што се то на први поглед могло наслутити, јер је било од пресудног значаја за конституисање националног идентитета.

10 „Ја нећу овде да наводим благоговјејност, коју сваки човек к старинама својим осећа; стари обичаји, бар такви, не треба да се искорењују, који нису шкољиви, јер **через њи уживамо значајну черту према другим народима**; ја нећу да наводим оно опстојателство што се тужимо, да оће да нас понемче, помацаре, а у свакој прилици трчимо им сами у наручја, и **подражавамо им као они који немају сталнога расужденија**; навешћу само да деца морају да уче по училиштима двојаку азбуку, и да неку част времена губе и на то.“ Поповић, Јован Стерија: „Је ли нужно употребљавати азбуку грађанску у српскоме књижеству“, у: *Криџице, ѿлемике, ѿисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 133. [подвукла Ј.Ј.]

11 Поповић, Јован Стерија: „Је ли нужно употребљавати азбуку грађанску у српскоме књижеству“, у: *Криџице, ѿлемике, ѿисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 135-136.

Проблем писма није изједначио са проблемом диглосије, нити је црквену ћирилицу сматрао писмом које треба да служи искључиво за дела високог стила, па је као пример навео дела својих претходника писана ниским стилем, а штампана црквеном ћирилицом:

„Све књиге наше, писане за прости народ, као што је: *Прекрасни Јосиф, Жерџива Аврамова, Жиџије С. Сџиридона, Сраженије на Косову* и *Д(руге) м(ноге)* печатане су азбуком црквеном, које налазим за врло паметно; и наш стари Видаковић заслужио је веће уваженије него што смо му одавали док је био жив; јер, ако и без отлични наука и знања, опет је идеју народности и славенства већом љубовљу, а чини ми се и већим нагаћањем обимао, него гдекоји последоватељи његови; поне и он је, као и Соларић био мњенија да се књиге печатају азбуком црквеном, о којој овде пространословим.“¹²

Стерија је истицао како његово залагање за црквену ћирилицу није уперено против Вуковог реформаторског рада, те би се могло закључити да се руководио искључиво националним и поетичким разлозима настојећи да решавању језичких проблема на српској књижевној сцени да и сопствени допринос:

„Но сваки ће и без моје примедбе погодити да ја о црквеној азбуци не подразумевам правопис црквени. Правопис може свако словенско наречје други имати, и опет једнаки вид писмена. (...) Предмет мога говора само је **вид писмена** [подвукла Ј.Ј.], не искључујући ни правопис г. Вука Караџића, ако се општим мњенијем одобри и мислим да и он не би ни најмање протисловио, кад би се само црквени вид писмена у његовом правопису захтевао“¹³

У аргументовању властитих ставова позивао се Стерија на своје претходнике, пре свега на Соларића и Видаковића, али није противречио ни својим савременицима покушавајући да изнађе средњи пут и измири словенско и српско:

„Да ли је мој совјет добар био, зависиће од решенија предмета овога уопште, које се тиче целога Славенства. // Ево како је о томе учени наш Соларић пре 30 година мислио: 'Сасвим је необмишљено којекому – најпаче г. Доситеју у Лајпсику! – подражаније, којим ове неискусумудре мусе наше толико се *новом азбуком* поизобјестише, да нам је, тумарајућим нашим *двосџручењем азбуке*, својствена и карактеристическа

12 Исто, стр. 136-137.

13 Исто, стр. 137.

добра и свеишћена српска рођена наша готова већ изништати.' Даље назива корак овај 'расколним и јазвителним свеопштем у српском нашем књижеству' и закључује овако: 'стојмо у својему карактеру, и печатајмо Србљи Србљем српски, српском својом азбуком.'¹⁴

Као писац *Рейторике*, Стерија није у диглосији видео могућност остваривања одређених естетских идеала, истичући да писати словенским језиком не значи истовремено и узвишено писати¹⁵, па би се на основу тога, али и претходно изреченог у предговору *Даворју*, могло закључити да је Доситеју (посредно, преко Соларића), проналазећи у њему главног кривца за увођење диглосије, замерао и увођење грађанског типа слова у Срба. Он је јасно истицао да није против реформе на плану књижевног језика, али је у очувању црквене ћирилице и њеној „једнообразној“ употреби видео чињеницу од непроцењивог националног значаја и, указујући на слух који су за њу имали његови претходници попут Видаковића и Соларића, сматрао је да је ни његови савременици никако не би смели занемарити. Назире се већ на основу овог текста Стеријин став да реформа мора бити заснована на строгим критичким принципима, при чему питања националног писма и континуитета (књижевног) развоја морају бити узета у обзир као питања од велике важности.

Залажући се за црквени вид писмена Стерија се, осим на већ поменуте аргументе својих претходника, индиректно позвао и на ставове својих савременика, који су у реформисановој Вуковој азбуци грађанског типа видели потенцијалну опасност за опстанак чврсте везе између народа и цркве, па ни он није пропустио да у свој текст унесе нешто од оних полемичких тонова који су се ранијих година на српској књижевној сцени преплитали око слова *ј*, додајући списку примедби и латиничне облике неких других графема у српској азбуци. У повођењу за Русима и прихватању грађанске ћирилице Стерија је видео једнаку опасност по лабави и још недефинисани идентитет Срба који су живели подељени у две државе, па је опредељење за стару црквену ћирилицу за њега значило очување властитих националних обележја. Данас Стеријине аргументе којима је инсистирао на очувању континуитета и опрезној реформи писма и правописа многи доводе у везу са савременим положајем ћирилице у српском друштву, што би свакако могао бити повод да се постави

14 Исто, стр. 138-139.

15 У својој *Рейторизи* (Поповић, Јован Стерија: *Природно право. Рейторика*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995, стр. 286.) у одељку о разноликости стила Стерија каже: „Неки мисле да се високи стил добија ако се употребљавају словенске речи. Нема сумње да мање употребљаване, дрско сковане, а према овоме – и словенске у стил умешане речи, много доприносе виспирности; но оне се морају с разлогом употребљавати, па из тога не следи да писати словенским језиком значи – узвишено писати, нити је српски језик прост, као што су га многи тако назвали. Но необичне мисли, леши периоди, новина у изражавању, благозвучност и украс чине слог високим.“

питање актуелности и неких других ставова које је Стерија износио у разним својим полемичким и програмски оријентисаним списима.

Настао 1851. године, у време када се по часописима увелико водила полемика о књижевном језику Срба, овај текст сведочи да је Стерија управо постојећом ситуацијом био подстакнут на промишљање о српском писму и српском књижевном језику. Он се у тој полемици несретно нашао негде на средини. Својим претходницима и припадницима своје поетске школе замерио је „двостручење“ азбуке и увођење диглосије, али се залагао да се из језика, а нарочито писма, не протерује све што је словенско, док је присталицама Вукове језичке реформе највише замерио начин на који су реформи приступили – кратковидо и непрактично – дакле, прилично радикално. Као сведок (па и учесник) полемике која се дуго низ година водила у књижевној (и не само књижевној) јавности тога доба, Стерија је покушавао да заузме позицију разумно настројеног помиритеља, не спорећи да ће бити прихваћено свако решење које буде усвојено одлуком већине, али не без претходног аргументованог и научног приступа проблему. Иако је већ тад било готово јасно да ће ставови Караџића и његових истомисленика врло брзо однети превагу, што је делимично најављено и Вуковим оспоравањем рада Друштва српске словесности на терминолошком речнику, Стерија није ово важно језичко, па и национално питање, сматрао решеним и затвореним за дискусију што се нарочито види из његовог захтева Друштву да поменути текст у свом Гласнику штампа старом црквеном ћирилицом. Будући да је оно само делимично испунило песникове захтеве, објавивши га, али грађанском ћирилицом, те да у периоду од три године Стерија није у јавности наишао на очекивано расположење да се о овоме питању још расправља, његов чин штампања *Даворја* (и предговора *О српској азбуки*), већ у доброј мери потиснутим црквеном ћирилицом, остао је и данас својеврсна загонетка за књижевне историчаре, али и разлог да Стеријине намере, након објављивања збирке, буду оквалификоване као анахрон гест конзервативно настројеног Пречана из Вршца. Установимо ли у којој се мери предговор *Даворју – О српској азбуки* – разликовао од претходног Стеријиног текста објављеног у Гласнику, бићемо можда у могућности да следимо и дубље разумемо разлоге због којих се Стерија на овај чин и одлучио.

На први поглед текст који је уследио као пролог *Даворју* није битно измењен јер је Стерија неке пасаже и дословно преузео из ранијег свог текста. Он је слутио да ће просечан савремени читалац његово опредељење за стару графију, то јест, црквену ћирилицу рускословенскога типа, схватити двојачко – или као „ветрењасто одступање од уведеног обичаја“ или као „неку новољубиву сујету“¹⁶, па је настојао да се и од једног и од другог огради

16 Поповић, Јован Стерија: „О српској азбуки“, у: *Даворје*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 1993, стр. 7.

истичући да су га у овом поступку руководиле сасвим другачије намере, те да је црквена ћирилица дошла као резултат веома дугог и озбиљног размишљања и да никако није плод лакомислености, нити резултат некритичког повођења за новинама.

Наводећи да само Срби и Руси имају два типа истог писма – црквену и грађанску ћирилицу – Стерија је поновио свој став да је грађанска ћирилица сувишна. Поново се послужио и тезом да је азбука одећа језика, али је тему разрадио пародирајући је: најамник Петра Великог који је био задужен да преодене руску ћирилицу подухватио се стругања и подсецања. Како је странац могао у словима црквене ћирилице препознати ишта друго сем реликта варварства у Словена? Поједина слова морала су га подсећати на животиње, трозубац или секиру и тако је све што је словенско добило негативан предзнак, а крајњи резултат била је измењена и непрепознатљива Ђирилова азбука – „нека чудна смеса, ни словенска, нит латинска“¹⁷.

Измене које са собом доноси грађанска ћирилица Стерија је, дакле, доживљавао као помодне, као поступак који иде на рачун очувања националног идентитета, те ако је и проговарао у име традиције, он је то чинио из једног дубљег уверења да ићи у корак с временом не значи и слепо се одрицати свега што има национални предзнак:

„Да је потреба захтевала преиначавање или додавање каквих слова, као што је код нас ћ и ђ уведено, или као што су нека и код Руса изостављена, тко би речи проговорио. Одмећати што је полезно из следе љубови к старом обичају, био би највећи предрасудак, али тако исто грех је неопростими уводити нове обичаје и измене без нужде, и само на штету и забуну општу.“¹⁸

Назиремо из ових редова колико је Стерији било важно да се читању збирке, па самим тим и разумевању његових стваралачких поступака, приђе с праве стране. Отуд Стерија непрестано инсистира на обазривом односу према традицији који никако не сме да буде конзервативан, већ напротив, критички. Наговештава се овде и Стеријин однос према историји као учитељици живота који ће редом попунити готово све странице његове песничке збирке, па самим тим и његово уверење да се народ, који понавља историјске грешке других и који се одриче сопствене традиције и историје, одриче и једног дела себе.

Оно што се такође уочава при првом читању предговора *Даворју* јесте да је Стерија свој нови текст ослободио свих конкретних имена његових претходника и савременика. Нема тако ни спомена Видаковића,

17 Исто, стр. 8.

18 Исто, стр. 8.

Соларића, Доситеја или Вука, те нам се стога намеће питање због чега је ова конкретизација изостала.

Временски размак од три године од штампања текста у Гласнику Друштва до објављивања *Даворја* ишао је у корист оне реформаторске струје која се залагала за употребу грађанске ћирилице, Вуков реформаторски рад добио је своју потврду у делима многих аутора, па су и гласови с друге стране утихнули. Свестан да његови истомишљеници нису деловали усаглашено и понудили довољно чврсте аргументе и права решења за правопис, метрику, писмо, Стерија остаје прилично усамљен, али доследан у својим настојањима да укаже на могуће последице заборављања црквене ћирилице, те стога мења аргументацију. Знајући добро да су стари писци попут Видаковића и Соларића у светлу новог таласа књижевног стварања постали предмет поруге и подсмеха, он уклања све што би могло бити препрека разумевању његових ставова и окреће се времену које је предмет његовог певања у *Даворју* и тиме много година пре ставова Меше Селимовића, готово видовито, а не из позиције књижевног историчара и аналитичара, опомиње на оно што ће се збити са текстовима старе српске средњовековне културе, али и са свим осталим делима његових ближих или даљих књижевних предака која су писана овим писмом. Он закључује у ком правцу се креће Вукова реформа оптужујући нове писце да су „новољубиви изображеници“ који „азбуку пре сто година у Амстердаму сковану држе за српску; а ону **која је под царевима српским цветала, којом су писане све повеље и књиге средњег и новијег века**, које су сами дедови наши употребљавали, **азбуку народну одмећу као словенску и туђу**“¹⁹. [подвукла J.J.]

Стерија ово помиње само узгред, осећајући да је слух његових савременика осетљив само за практично и истиче како српској деци мора бити тешко када два писма истог језика уче:

„Они пак, који нису имали прилике научити ову латинско-словенску писменицу, или морају тражити кога, да ји обучи, или неће моћи читати српске књиге при свем том, што су буквар и часловац свршили. Знам да ће овде многи повторити оно што се одавно говори 'српски буквар нама треба', мислећи, да све, што је славенско, треба из училишта терати као кугу, која нам језик трује. Бог нека нас умудри, али с оваковим мишљењем не процветасмо.“²⁰

Као и већина учених људи XIX века, Стерија овде користи термин „славенски“ да њиме означи ону језичку матрицу посрбљеног рускословенског језика која је доласком руских учитеља у Војводину ушла у основицу

19 Исто, стр. 9.

20 Исто, стр. 9.

књижевног језика Срба и за коју се, у његово време, погрешно веровало да представља језик који су својевремено кодификовали Тирило и Методије²¹. Његово инсистирање на историјском континуитету, када су у питању српски језик и српско писмо, и опомена – славенско је српско, и да би ишли напред, Срби га не смеју одбацити – као што се да видети, заправо је оштро супротстављање оним присталицама Вукове реформе који су инсистирали на пуританизму у нормирању српског књижевног језика, што само сведочи о Стеријином, кроз рад у оквиру Друштва српске словесности, више пута исказаном уверењу да чист народни језик није био у стању да задовољи потребе српског грађанског друштва, гурнутог у процес убрзаног развоја између две револуције. С обзиром да је припадао оном напредном грађанском слоју Срба Пречана, који је у Србији био оптуживан за помодарство и однарођавање, Стерија је инсистирањем на континуираном и самосвојном развоју српског писма и књижевног језика само демантовао ове оптужбе које су се, између осталог, нашле и у завршном делу *Пуџа*, у којем је Бранко Радичевић прокламовао програм долазеће песничке генерације романтичара и уздигао у висине реформаторску делатност Вука Стефановића Караџића.

Стерија је у предговору *Даворју* поново нагласио и тесну повезаност Срба са црквом и у оквиру тога дотакао се појмова народа и народности које су његови савременици рабили у контексту општег романтичарског позивања на патриотизам, опомињући их да са празних речи пређу на дела којима своју народност треба да сачувају и осведоче. Такав Стеријин став наговештен већ у предговору, а опредмећен у склопу *Даворја* кроз песме које са извесне временске дистанце покушавају да сагледају све оно што је Србе задесило у борби за национална права 1848. и 1849. године, свакако да није могао наићи на позитиван одјек у време када је збирка била штампана. Промене које су захватиле читаву Европу праћене француском паролом слобода, једнакост, равноправност, оцениће Стерија у својој песми *Гробље* као утопијско веровање оних који нису имали способност и моћ да увиде на каквим темељима се граде велике европске државе, те да сходно томе дефинишу своје политичке и националне циљеве.

Након размишљања о писмима других народа, изречених још у тексту *Гласника*, Стерија је своје излагање о српској азбуци завршио градивним набрајањем аргумената који иду у прилог очувању црквене ћирилице и позивом да Срби у будућност пођу својим путем:

„Па кад се увиди, да су ове форме управо по ћуди и без потребе уведене, да нам ни најмање ползице не приносе, но много више штете, да ни лепотом не превазилазе азбуку црквену, него узалуд мучимо

21 Уп. „Језик и расправа“ у: Јовановић, Мирослав: *Језик и друштвена историја*, Стубови културе, Београд, 2002, стр. 27-37.

децу, умножавамо књигопечатњама посао, па уз то цепимо се од цркве, и забуне правимо у напредовању књижевства: то је најбоље оставити се азбуке грађанске, и служити се једном само старом, право словенском, општепознатом, црквеном нашом азбуком. // А Руси? Оставимо Русе. Наша азбука и њима је позната, а Србину, коме је стало учити руски, лако ће њини слова извикнути; ако се и они не предомисле, те опет не приступе азбуки своји праотаца.²²

На тај начин завршни редови Стеријиног предговора *Даворју* представљају јасан заокрет ка црквеној ћирилици и то у тренутку када је Вуково реформисано писмо наишло на опште прихватање у оквиру српске књижевне сцене. На моменте сатиричан тон Стеријиног предговора досегао је врхунац у последњим реченицама овога текста и означио коначан раскид и неслагање са ставовима његових савременика:

„Остаје још једно питање, шта ћемо с оним књигама, које су већ печатане словима грађанским. По малом числу екземплара, којим се наше књиге уопште печатају, свако чистије делце мораће се препечативати, а за дела без важности, какови у нас довољно има, боље ће бити, да оду сасвим у заборав.“²³

Од почетног настојања да укаже на потребу очувања црквене ћирилице чији су значај препознавали и његови претходници попут Видаковића и Соларића, Стерија је, тражећи средишњи пут који би могао бити једнако добар за све, стигао до тачке у којој је остао усамљени чувар националних интереса инсистирајући на историјском континуитету развоја српског писма, покушавајући на тај начин да одржи и континуитет књижевног развоја у Срба. Он је слутио да је питање писма од битног националног значаја тврдећи да се напредак у култури и литератури не може досећи радикалним резонима какве је Вук са својим присталицама на крају и спровео. Стога је његова збирка, делом конципирана на „историозофској“ тематици и посвећена кључним моментима националне прошлости, могла једино и бити печатана црквеном ћирилицом, јер је то био једини начин да Стерија свој патриотизам озваничи и делима, како је то и од других захтевао. Романтичарском култу прошлости и националном заносу устоличеном на усменом песништву, који је по његовом схватању био далеко од реалности, Стерија је супроставио своје „песнословне производе у избору“ указујући на то какав треба да је однос Срба према сопственој историји и на каквим темељима треба да

22 Поповић, Јован Стерија: „О српској азбуци“, у: *Даворје*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 1993, стр. 11.

23 Исто, стр. 11.

стасавана национална свест. У том контексту црквена ћирилица рускословенског типа и традиционални предвуковски правопис били су за Стерију једини могући избор, па тиме, поред самог предговора, и најексплицитнији облик ауторереференцијалности у збирци.

Ако, дакле, има разлога да Стеријину одлуку да *Даворје* штампа црквеном ћирилицом схватимо као део његове врло субјективно обојене полемике са присталицама Вукове језичке реформе, тешко да можемо тврдити да је његова одлука била мотивисана некаквим класицистичким поетичким нормама о диглосији. Своје ставове Стерија је аргументовано бранио на примеру историјских паралела које су тако чест песнички поступак у његовој збирци и који су истовремено у складу са његовим схватањем о циркуларности светске историје и уверењу да човек у одсудним тренуцима често понавља исте грешке. Из таквог једног рационалистичко-просветитељског приступа произилази да је његово уверење било да је боље уложити силан напор да се на грешке укаже и опомене, и на тај начин подстакне на исправно делање, него да се таква енергија потроши на понављање већ уочених историјских грешака. Колико је, при том, Стерија био свестан крхкости свог подухвата и колико је за њега било важно да његови читаоци препознају његове искрене намере, сведочи и горка скепса којом је Стерија обојио завршне стихове песме *Мојим њесмама* које су се као својеврстан поетски пролог нашли на самом почетку збирке.

Компаративно читање Стеријиног предговора овим се, међутим, не завршава јер је оно ту тек да отвори нове кругове питања. Једно од њих могло би бити и коме је песник наменио своје „песнословне производе у избору“, који су настајали у времену од 1830. до 1854. године и које је Стерија строгим одабиром уврстио у своју, према оцени данашњих књижевних теоретичара, вешто укомпоновану збирку, учврстивши их оквирним *Мојим њесмама* и *Ојрошијајем с чийаишељем*, ако се из прочитаног види да је и сам мало веровао у то да ће његови савременици имати за његове ставове довољно разумевања. А друго би се могло односити на другу књигу *Даворја*, коју је уредио и објавио Миодраг Матицки, и која, такође, има свој *Предговор о слојомјерију српском*. Та друга књига песама, недовршена, а сачувана у Стеријиној рукописној оставштини, сведочи о томе да су већ за време настајања, а још интензивније по објављивању прве књиге *Даворја*, у средиште песникове пажње доспевала сложена теоријска питања о (српској) прозодији, која су само на први поглед била мањег националног значаја у односу на она која су актуелним чинила проблеме око српског књижевног језика и писма. Штавише, Стеријини ставови о проблемима версификације у српском песништву прве половине XIX века који су нам данас доступни захваљујући његовом писму Вуку²⁴,

24 Уп. Поповић, Јован Стерија: „Вуку Ст. Караџићу, 15/27. септембра 1853“, у: *Кришике, њолемике, њисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 296-299.

чланку *О српском слојомјерију*²⁵ и недовршеном тексту за *Предјовор о слојомјерију српском*²⁶, али и посредством многобројних стихова *Даворја*²⁷, од којих бисмо неке могли да издвојимо и означимо као облике експлицитне²⁸ и имплицитне²⁹ аутореференцијалности, сведоче да се у њему испољила зрела песничка самосвест и да нам је Стерија подарио песничко дело без којег

- 25 Уп. Поповић, Јован Стерија: „О српском слојомјерију“, у: *Кришџке, јолемике, јисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 78-81.
- 26 Овом тексту највероватније је било намењено уводно место у другој књизи *Даворја* коју је Стерија намеравао, али није доспео да објави. Уп. Поповић, Јован Стерија: „Предјовор о слојомјерију српском“, у: *Кришџке, јолемике, јисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001, стр. 82-86.
- 27 Најоширније је до сада Стеријину прозодију описао Жарко Ружић осврћући се на његове чланке о српској прозодији, али исто тако анализирајући и неколико античких облика стиха које је Стерија употребио у *Даворју* (елегијски дистих, алкејски размер и сафијску строфу и једанестерац са каталексом) поредећи их са стиховима српских песника који су користили те облике пре њега, а затим и са облицима тог истог стиха у песмама које су нису стигле да се нађу у *Даворју*, него су објављиване по часописима доцније. Уп. Ружић, Жарко: „Стеријино слојомјерије и његова класична метрика“, *Наг зајонейком сџиха*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1986, 104-179.
- 28 Ту пре свега мислимо на *Овидија Назона јонџијско 10. јисмо* које је пратило чланак *О српском слојомјерију*, а које се ту нашло као илустрација управо изнетих ставова. Убрзо затим Стерија објављује у 37. броју *Седмице* алкејску оду *Сџефану Душану* где се услутно позива на већ објављени чланак о слојомјерију и оправдава избор овог песничког руха за поменућу оду намером да провери „да ли права мера грчка какво преимућство има над размером германоруским, који је наш прослављени певац Мушицки, употребивши јамбе место спондеја, код нас завео“. У 43. броју *Седмице* стиже и песма *Турци* коју је Стерија испевао још 1853. и уз коју, такође, у напомени упућује на већ објављена правила о слојомјерију. Као посебно занимљив облик експлицитне аутореференцијалности могли би се узети и стихови песме *Даворје на јолу Косову* чије су уводне строфе испеване у пољском тринаестерцу (преломљеном, какав је неговао Рајић), средишње у елегијском дистиху, а завршне у римованом осмерцу због чега су у науци честа запажања како ова песма на специфичан начин истиче и стилску позицију *Даворја*, али и позицију српског класичног песништва уопште. Таквим облицима експлицитне аутореференцијалности могли бисмо такође означити и сафијску строфу у којој су испеване песме Алексију Везилићу и Миловану Видаковићу, а не треба заборавити ни крајње занимљиву чињеницу да су поједине Хорацијево оде испеване у алкејском метру у преводу добиле облик сафијске строфе, као ни то да су оквирне песме *Даворја* заправо испеване у кратком стиху.
- 29 Флашареве далеке слутње да је Стерија имао разлога да се донекле дистанцира од Лукијана Мушицког одуговлачећи са објављивањем *Романа без романа* своју би потврду могле наћи у песми која је до сада пребивала на маргинама књижевне историје и критике. Песму *Похвала слику* могуће читати као имплицитну полемику са песничком школом Лукијана Мушицког од које је Стерија настојао да се дистанцира а у њој је, поред Стеријиног погледа на риму, садржано и његово поимање оригиналности и традиције. Уп. Јовановић, Јелена: „О Стеријиним поимању стваралачке аутономности – Похвала слику као имплицитна полемика са песничком школом Лукијана Мушицког“, *Књижевна историја* 2011; 43 (145), стр. 583-604.

би развојни токови српске поезије изгубили једну изузетно важну тачку ослонца. Стеријино истинско место и значај у историји српског песништва, нажалост још није уочено јер књижевна историја комплетан увид у Стеријине поетичке ставове још није остварила, а упоредно читање два текста која је Стерија посветио питању српске азбуке само је мали покушај да се том подухвату допринесе.

Извори

- Поповић, Јован Стерија: *Даворје*, Миодраг Матицки, прир. КОВ, Вршац, 1993.
 Поповић, Јован Стерија: *Крийишке, йолемике, йисма*, Душан Иванић, прир. КОВ, Вршац, 2001.
 Поповић, Јован Стерија: *Природно йраво. Рейорика*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.

Цитирана литература:

- Ђорђић, Петар: *Историја српске ћирилице*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.
 Јовановић, Мирослав: *Језик и друштвена историја*, Стубови културе, Београд, 2002.
 Јовановић, Јелена: „О Стеријином поимању стваралачке аутономности – Похвала слику као имплицитна полемика са песничком школом Лукијана Мушицког“, *Књижевна историја* 2011; 43 (145), 583-604.
 Кићовић, Мираш: „Стерија и Вук Караџић“, у: *Књија о Стерији*, СКЗ, Београд, 1956, 297-351.
 Матицки, Миодраг: „Ново даворје Јована Стерије Поповића“, у: *Даворје Јован С. Поповић*, прир. М. Матицки, КОВ, Вршац, 1993, 123-153.
 Павић, Милорад: *Класицизам*, Београд, 1991.
 Пипер, Предраг: „Погледи Јована Стерије Поповића на српски језик у свом и нашем времену“, у: *Јован Стерија Поповић 1806-1856-2006*, САНУ, Научни скупови, СХVII, Одељење језика и књижевности, 17, Београд, 2007, 433-450.
 Радојчић, Саша: *Нишња и йрах*, Завод за уџбенике, Београд, 2006.
 Ружић, Жарко: „Стеријино слогомерије и његова класична метрика“, у: *Над зајонетком сјиха*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1986, 104-179.
 Стефановић, Мирјана Д.: „Ритмичка основа краткога стиха Јована Стерије Поповића“, *Научни сасјанак Славистија у Вукове дане* 11/1, Београд, 1982, 119-125.
 Флашар, Мирон: *Сјудије о Стерији*, СКЗ, Београд, 1988.

Jelena H. JOVANOVIĆ

ANACHRONISTIC GESTURE OF ONE CONSERVATIVE?

(Why Sterija printed his *Davorje* in ecclesiastical Slavic
Cyrillic script and pre-Vuk orthography ?)

Summary

A decision of Jovan Sterija Popović to print his *Davorje* in 1854 in an old ecclesiastical Cyrillic script and pre-Vuk orthography is being interpreted in our literary history mostly as anachronistic gesture of the poet who in dispute over the issue of selecting literary language and alphabet at the turn of the 19th century stayed in the group of the „beaten“. In the paper, by comparative reading of the two texts (*Is it necessary to use civil alphabet in Serbian literature* and *On Serbian alphabet*), the intention is to indicate that Sterija's final decision regarding the vest in which he will dress his poems is the result of his poetic attitude, and at the same time the most explicit form of auto-reference in his poetic collection, and that the entire *Davorje* is the result of one mature poetic self-conscience.

Key words: Sterija, *Davorje*, foreword, orthography, diglossia, Cyrillic script, tradition, continuity, auto-reference.